

УДК 339.544

Неботов П.Г.

аспірант кафедри міжнародної торгівлі
Київського національного торговельно-економічного університету**ЕКСПОРТНИЙ КОНТРОЛЬ ПРОДУКЦІЇ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ:
ПРОБЛЕМИ Й МЕХАНІЗМИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто основні проблеми формування в Україні ефективної системи експортного контролю в умовах глобалізації світових ринків товарів, послуг і технологій. Проаналізовано основні недоліки вітчизняної системи експортного контролю. Запропоновано заходи щодо вдосконалення процедури експортного контролю в Україні з метою повноцінної реалізації національного потенціалу виробництва й поставок на міжнародні ринки вітчизняної продукції подвійного використання.

Ключові слова: експортний контроль, продукція подвійного використання, глобалізація, міжнародних трансфер технологій.

Неботов П.Г. ЭКСПОРТНЫЙ КОНТРОЛЬ ПРОДУКЦИИ ДВОЙНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ ЭФФЕКТИВНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены основные проблемы формирования в Украине эффективной системы экспортного контроля в условиях глобализации мировых рынков товаров, услуг и технологий. Проанализированы основные недостатки отечественной системы экспортного контроля. Предложены меры по совершенствованию процедуры экспортного контроля в Украине с целью полноценной реализации национального потенциала производства и поставок на международные рынки отечественной продукции двойного использования.

Ключевые слова: экспортный контроль, продукция двойного использования, глобализация, международных трансфер технологий.

Nebotov P.G. EXPORT CONTROL OF DUAL-USE PRODUCTS: PROBLEMS AND MECHANISMS FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The article deals with main problems of formation in Ukraine of an effective export control system under globalization of world markets for goods, services and technologies. The main shortcomings of the national export control system of Ukraine are analyzed. Measures to improve procedures of export control in Ukraine for the appropriate implementation of the national production and supply capacity of domestic dual use products to international markets are suggested.

Keywords: export control, dual-use products, globalization, international technology transfer.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації господарської діяльності товарні аналоги й науково-технічні знання набувають усе більш швидкого міжнародного розповсюдження. Цивільний сектор у світовій економіці досягнув першості у розробці новітніх високих технологій і зразків техніки, наданні послуг та проведенні науково-дослідних робіт, у тому числі таких, що мають важливе військове значення. Значно зростає ринок товарів і технологій подвійного використання. На цьому ринку з'явилися й постійно продовжують з'являтися більше експортерів такої продукції.

Разом з цим, не зважаючи на певні досягнення світової спільноти, у реалізації загальносвітового процесу роззброєння за останні роки та перехід на деяких напрямках до конструктивного економічного співробітництва, на теперішній час ці позитивні тенденції значно стримуються зростанням рівня тероризму й намаганням певних країн Близького Сходу, Південної Азії, Північної та Центральної Африки володіти зброєю масового ураження. Країни, які таємно працюють над створенням такої зброї, мають можливість прискорити процес її створення, закуповуючи окремі товари або їх вузли і компоненти на зовнішньому ринку. Особливо слід підкреслити значне зростання небезпеки застосування зброї масового ураження міжнародними терористичними групами.

Так, в умовах глобалізації та збільшення обсягів трансферу технологій виникає нагальна потреба для запобігання загрозам несанкціонованого витоку вразливих технологій, насамперед до терористичних та інших злочинних угруповань, які можуть використати їх у протиправних цілях. Світова спільнота визнає нагальну необхідність уведення експортного контролю над передачами певних видів сировини, матеріалів, обладнання, технологій та послуг. Запо-

бігання розповсюдженню ядерного, хімічної, бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї, засобів її доставки, а також звичайних видів зброї на цьому фоні стає одним з найбільш важливих факторів підтримання міжнародної стабільності, як результат – пріоритетним елементом політики національної безпеки розвинених країн, у тому числі й України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем становлення в Україні системи експортного контролю присвячено наукові праці низки вітчизняних вчених. На особливу увагу, на наш погляд, заслуговують роботи таких вчених, як В.О. Хаврук [1], І.Є. Анохін і В.В. Давидовський [2], А.В. Сохацький [3], Д.О. Хом'яков [4], В.М. Бегма [5]. Однак основною сферою зацікавленості вітчизняних науковців при розгляді питання експортного контролю залишається переважно його юридично-правовий аспект, у той час як економічний складовий цього регуляторного механізму присвячено недостатню увагу, що зумовлює необхідність подальших досліджень в даному напрямі.

Мета статті – визначити основні проблеми ефективного функціонування в Україні системи експортного контролю, а також напрямів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний експортний контроль – це комплекс заходів з контролю міжнародної передачі товарів, їх використання юридичними чи фізичними особами, що здійснюється спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань державного експортного контролю та іншими державними органами з метою забезпечення захисту інтересів національної безпеки України.

На сучасному етапі глобалізації експортний контроль можна визначити як сукупність норм міжнародного права, договірних і політичних зобов'язань і заходів з контролю за міжнародними

передачами та використанням товарів військового призначення, товарів подвійного використання та інших вразливих, з точки зору безпеки, розповсюдження або тероризму товарів. Метою таких заходів є зниження ризику застосування військової сили, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, а також зниження ризику використання вразливих товарів у терористичних цілях [6, с. 31].

Відповідно, у сфері експортного контролю всі товари підлягають детальній класифікації (див. рис. 1).

З рис. 1 видно, що об'єктами експортного контролю при міжнародних трансферах товарів подвійного використання є не тільки товари подвійного використання, а й технології, послуги та безпосередньо науковий потенціал, який працює на закордонні замовлення високотехнологічних товарів і товарів подвійного використання. Однак із різних причин вони не потрапляють у поле зору експортного контролю, що, безперечно, становить значні ризики та загрози економічній безпеці держави на різних рівнях. Таким чином, Україна має низку не вирішених проблем у сфері експортного контролю, пов'язаних з ідентифікацією товарів, технологій та послуг як обов'язковою частиною діяльності вітчизняних експортерів.

Нааявні дослідження показують, що нормативне, організаційно-технічне та інформаційне розв'язання цієї проблеми дозволить значно підвищити рівень ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів, що здійснюють зовнішню торгівлю товарами, послугами та технологіями подвійного використання, а також експортного контролю в цілому. Так, співвідношення товарів, технологій та послуг, що дійсно підпадають під дію норм експортного контролю, до товарів, технологій та послуг, які мають лише зовнішні ознаки такої продукції, в Україні становить 1 до 9.

Очевидним є те, що при такому співвідношенні необхідна організована ідентифікація товарів, технологій та послуг, яка дає змогу, з одного боку, абсолютно спокійно спрямувати на експорт близько 90% товарів, технологій та послуг, які мають лише зовнішні ознаки об'єктів експортного контролю, а з іншого – обґрунтовано застосувати до іншої частки (10%) норми і процедури експортного контролю, що, не сповільнюючи їх експорту, дозволить поставити під міжнародний контроль їх подальше використання.

Наступною за поширеністю причиною порушень є недолік компетентності при визначенні належності продукції до категорії контролю. Особливо це

стосується здійснення міжнародних передач товарів військового призначення, допущених до цивільного використання. Ця категорія товарів має свої процедурні особливості митного оформлення та дозвільної системи, тому ризик потрапляння під штрафні санкції чинного національного та міжнародного законодавства дуже високий і потребує пильної уваги як спецекоптерів, так і органів, що контролюють, особливо зі зміною у 2012 р. Митного кодексу України, норми якого не вимагають обов'язкового подання з боку спецекоптерів дозвільних документів Державної служби експортного контролю при перетині митного кордону України підконтрольних товарів.

Отже, чинним законодавством усі ризики та відповідальність за неналежне дотримання міжнародних норм безпеки цілком покладено на спецекоптера. Це призводить до того, що в разі недотримання міжнародних і національних норм передачі товарів військового призначення та подвійного використання або виявлення недотримання норм під час проведення постмитних аудитів, штрафні санкції можуть призвести навіть до банкрутства спецекоптера.

Однак найбільш ризиковим моментом в системі експортного контролю України є контроль за технологіями подвійного призначення. Технологія подвійного призначення як товар досить специфічна: з одного боку, її основою є науково-технічне досягнення чи закладена в неї інтелектуальна власність, а з іншого – технологія повинна містити певні споживчі властивості, тобто науково-технічне досягнення повинно бути доведено до рівня товару, щоб стати технологією. Як правило, друга компонента у фінансовому плані більш об'ємна, хоча перша визначає інтелектуальний потенціал технології. Передача інтелектуальної частини технології дає змогу визначити її сутність, однак для доведення її до товару необхідна стадія впровадження у виробництво. Така специфіка технології при її просуванні на ринок вимагає ефективного управління, у тому числі посилення експортного контролю [8, с. 210].

Потреба державної підтримки й управління трансфером технологій, у першу чергу технологій подвійного призначення, особливо важлива в умовах сучасної України. Створена за попередні роки науково-технічна і технологічна база, потрапивши в умови трансформаційного періоду, використовується вкрай неефективно. Багато науково-дослідних організацій, які працюють за державним оборонним замовленням, маючи найвищий науково-технічний потенціал і створюючи об'єкти інтелектуальної власності світового рівня, не в змозі довести їх до рівня повноцінної технології, через що вимушені виводити на ринок практично «напівфабрикат». Відповідно й вартість товару є нижчою від об'єктивної вартості таких об'єктів. Неповна оцінка новітніх технологій і нововведень при експорті не приносить ефективної економічної вигоди державі, особливо це стосується ноу-хау, передача яких здебільшого здійснюється за цінами значно нижчими від світових, а часто й узагалі безкоштовно.

Особливого значення у зв'язку з цим набуває чітка система взаємодії органів експортного контролю, центральних та інших органів виконавчої влади під час обміну інформацією та проведення спільних заходів, спрямованих на забезпечення належного контролю за міжнародними передачами товарів та їх використанням

Рис. 1. Класифікація товарів у галузі експортного контролю

Джерело: побудовано автором на основі [7, с. 215]

відповідно до міжнародних зобов'язань і керівних принципів, прийнятих Україною в галузі експортного контролю та нерозповсюдження.

З огляду на необхідність удосконалення вітчизняної системи експортного контролю доцільним вбачається застосування низки заходів, спрямованих на створення сприятливих умов діяльності експортерів продукції подвійного використання в Україні. Слід принципово зазначити, що такі заходи жодним чином не повинні послабити контроль з боку держави за діяльністю цих суб'єктів у сферах, на які поширюється державний експортний контроль, однак вони мають забезпечити більш ефективну взаємодію органів державної влади, що здійснюють такий контроль, та експортерів продукції подвійного використання. Для реалізації визначеної мети слід всебічно розвивати та вдосконалювати, зокрема, такі напрямки роботи Держекспортконтролю, як:

- надання вітчизняним експортерам продукції та подвійного використання кваліфікованої консультативної допомоги щодо суті вимог державного експортного контролю та їх дотримання при здійсненні міжнародних передач товарів;

- збереження державної монополії на експорт/імпорт товарів військового призначення;

- широке впровадження систем внутрішнього корпоративного експортного контролю на підприємствах та надання представникам бізнесу всебічної допомоги у створенні ними таких систем;

- розробка електронних форм отримання від підприємств заяв та документів для видачі відповідних дозвільних документів у галузі державного експортного контролю;

- сприяння у координації дій державних органів, виробників озброєння і продукції подвійного використання та уповноважених посередників у сфері військово-технічного співробітництва з метою уникнення конкуренції вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках;

- регулярне виконання проектів інформаційного та аналітично-дослідницького спрямування з актуальних питань експортно-імпортного контролю та міжнародного співробітництва у військово-технічній сфері;

- створення спільних комісій за участю представників компетентних органів державної влади, бізнесу та громадськості для розгляду актуальних питань експортного контролю, що викликають загальний інтерес;

- широке інформування громадськості щодо заходів у галузі державного експортного контролю шляхом своєчасного наповнення та оновлення веб-сайту Держекспортконтролю та інтерактивного спілкування зацікавлених сторін з посадовими особами Держекспортконтролю під час проведення тематичних телефонних ліній та Інтернет-конференцій онлайн.

Необхідною також вбачається активізація діяльності, пов'язаної з участю України у роботі організацій міжнародних режимів експортного контролю. Таку діяльність потрібно проводити виходячи із національних інтересів України та захисту законних інтересів українського виробника. Зокрема, йдеться про вирішення питань стосовно внесення змін до керівних принципів діяльності цих режимів та змін до відповідних контрольних списків товарів, що діють у рамках цих режимів.

Потребують більш ефективного використання державними органами інформаційні системи обміну інформацією, що створені у рамках міжнародних режимів експортного контролю – Вассенаарська

домовленість, Група ядерних постачальників, Режим контролю за ракетними технологіями та Австралійська група [9, с. 109]. Водночас існує потреба в удосконаленні механізмів підготовки питань, що виносяться від імені України в рамках діяльності організацій міжнародних режимів експортного контролю.

Слід пам'ятати, що магістральною тенденцією в міжнародному обміні товарами, послугами й технологіями подвійного призначення є спрощення процедур торгівлі, що, зокрема, знайшло своє вираження в підписанні відповідної угоди Світової організації торгівлі (далі – СОТ). Переважна більшість положень угоди про спрощення процедур торгівлі стосується спрощення митних процедур (зокрема документальних і торговельних), адже нинішні прикордонні процедури можуть включати багато кроків навіть при експорті чи імпорті звичайної продукції, не кажучи вже про продукцію подвійного використання. Саме ця угода встановлює низку заходів для прискорення процесу переміщення товарів через кордон із використанням найкращих світових практик. Нова угода СОТ – це додатковий правовий інструмент, який регламентує на міжнародному рівні стандарти та норми реалізації експортно-імпортних операцій з метою їх технічного спрощення та максимального пришвидшення [10, с. 69–70].

Ефективність державних органів, причетних до здійснення експортного контролю, чинить прямий вплив на обсяги експорту. Складна державна дозвільна система та непрозора структура експортного контролю продукції подвійного використання в значній мірі діє як обмежувальний чинник розвитку виробничо-експортного потенціалу України. Оскільки торгівля та переміщення вантажів передбачають залучення численних міністерств, відомств, органів влади та бізнес-структур, заходи зі сприяння торгівлі та транспорту повинні не тільки бути розроблені, а й впроваджуватися таким чином, щоб бути адаптованими до різних вимог усіх зацікавлених сторін. Відтак, актуальності для України набуває принципів і положень Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі в системі експортного контролю, а саме у тих його сферах і до такої міри, поки це не суперечить інтересам її національної безпеки.

Висновки. Експортний контроль є складовою політики національної безпеки та зовнішньоторговельної політики країни, що має вплив на вирішення політичних, економічних та військових питань. Особливого значення у зв'язку з цим набуває чітка система взаємодії органів експортного контролю, центральних та інших органів виконавчої влади під час обміну інформацією та проведення спільних заходів, спрямованих на забезпечення належного контролю за міжнародними передачами товарів та їх використанням відповідно до міжнародних зобов'язань і керівних принципів, прийнятих Україною у галузі експортного контролю, а також відповідно до сучасних принципів спрощення процедур міжнародної торгівлі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хаврук В.О. Структура адміністративно-правового статусу державної служби експортного контролю України / В.О. Хаврук // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 60. – С. 179–185.
2. Анохін І.Є. Особливості державного експортного контролю за міжнародними передачами ядерних матеріалів, обладнання і технологій в Україні / І.Є. Анохін, В.В. Давидовський // Ядерна фізика та енергетика. – 2015. – Т. 16 – № 1. – С. 98–105.
3. Сохацький А.В. Перспективи застосування інформаційних технологій для ідентифікації об'єктів в експортному контролі /

- А.В. Сохацький // Вісник Академії митної служби України. Серія «Технічні науки». – 2011. – № 2. – С. 11–23.
4. Хом'яков Д.О. Діяльність суб'єктів здійснення передач товарів в умовах експортного контролю / Д.О. Хом'яков // Правові новели. – 2014. – № 2. – С. 77–86.
  5. Бегма В.М. Ризики експортного контролю та воєнно-економічна безпека держави / В.М. Бегма, Н.М. Скляр // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 98–104.
  6. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки: [навч. посібник] / [С.П. Галака, О.М. Гришуткін, Г.М. Перепелиця, О.І. Сівер]; за заг. ред. О.М. Гришуткіна. – К.: КВІЦ, 2012. – 336 с.
  7. Скляр Н.М. Оцінка сучасного стану експортного контролю України при трансферах товарів подвійного використання / Н.М. Скляр // Вчені записки університету «КРОК». Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 34. – С. 212–222.
  8. Владіміров Т.О. Концептуальні засади розвитку системи експортного контролю України / Т.О. Владіміров // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2011. – Вип. 4. – С. 207–213.
  9. Скляр Н.М. Експортний контроль в Україні: правове забезпечення та порівняльна характеристика з аналогічними системами провідних країн світу / Н.М. Скляр // Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2009. – № 1. – С. 108–115.
  10. Гужва І.Ю. Україна в глобальній торгівлі: [монографія] / І.Ю. Гужва. – К.: Зовнішня торгівля, 2015. – 236 с.

УДК [338+339.9](71)

Сидоров М.В.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ КАНАДИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТRENДИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Канади. Проаналізовано особливості торговельного балансу Канади, основні експортні й імпорتنі товарні групи та країни-партнери. Оцінено аспекти іноземного інвестування економіки Канади та перспективи його розвитку.

Ключові слова: Канада, зовнішньоекономічні зв'язки, торговельне сальдо, географічна структура, експорт, імпорт, тренд, іноземне інвестування, інвестиційна активність, економіка.

Сидоров М.В. ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ КАНАДЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТRENДЫ РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию современного состояния внешнеэкономических связей Канады. Проанализированы особенности торгового баланса Канады, основные экспортные и импортные товарные группы и страны-партнеры. Оценены аспекты иностранного инвестирования экономики Канады и перспективы его развития.

Ключевые слова: Канада, внешнеэкономические связи, торговое сальдо, географическая структура, экспорт, импорт, тренд, иностранное инвестирование, инвестиционная активность, экономика.

Sidorov M.V. FOREIGN RELATIONS OF CANADA: CURRENT STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT

The article investigates the current state of development of foreign economic relations in Canada. The features of Canada's trade balance, the main export and import of commodity and partner countries. Aspects of foreign investment in the economy of Canada and its development prospect have been reviewed.

Keywords: Canada, foreign economic relations, trade balance, geographical structure, export, import, trend, foreign investment, investment activity, economy.

Постановка проблеми. Канада – високорозвинена країна, що входить до країн «Великої сімки». У міжнародному поділі праці вона виступає як постачальник промислової продукції, сировини та палива. Сучасні процеси глобалізації, нестабільність світової економіки, поступова переорієнтація канадської промисловості на новітні галузі та відповідна потреба в інвестиційних потоках, що може бути використано як досвід для України та інших держав, зумовили актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країн Північної Америки присвячено роботи вітчизняних науковців: А. Голікова, О. Дейнеки О. Довгаль, Л. Позднякової, В. Сидорова, А. Філіпенка, П. Черномаза [1–4] та ін., а також закордонних авторів: Д.С. Негчера, П.Р. Кругмана, Д. Бейкона, С. Джіла, Б. Флетчера [5; 6] та ін.

Але значне коло питань, зокрема динаміка та структура торговельних відносин та інвестиційної активності Канади в контексті сучасних глобалізаційних викликів та загальної нестабільності світової економіки, потребують подальшого вивчення.

Мета статті полягає у наданні характеристики сучасного стану та розвитку зовнішньоекономіч-

них зв'язків Канади, визначенні їх особливостей, перспектив, а також можливостей запозичення її досвіду для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Статистичної агенції Канади, у 2014 р. вартісний обсяг її зовнішньої торгівлі товарами і послугами становив 1 249 812 млн. кан. дол. (903 339,68 млрд. дол. США), причому частка експорту товарів і послуг у ВВП країни склала 31,6%, імпорту – 32,5%.

Зовнішня торгівля Канади характеризується відносно стійким динамічним розвитком (табл. 1, рис. 1).

Незважаючи на певні знижки обсягу торговельного балансу за досліджуваний період, він у цілому характеризується позитивною динамікою (рис. 2).

Як видно з рис. 1, торговельне сальдо Канади за досліджуваний період є переважно від'ємним, хоча результати 2008–2010 та 2014 рр. свідчать про наявність високих експортних можливостей економіки Канади.

Слід зазначити високу концентрацію зовнішньої торгівлі товарів Канади: на п'ять основних партнерів доводиться 81,2% усього товарообігу. При цьому 65,7% припадає на торгівлю із США, близько 7,5% –